

ΙΟΥΛΙΟΣ Ο ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ, Ο ΠΡΩΤΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΟΣ

Δυστυχῶς παρ' ἡμῖν εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος ὁ ἱδρυτὴς τῆς χριστιανικῆς χρονογραφίας. Ἐκτὸς συντόμων ἀρθρῶν τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικῶν, δὲν γνωρίζομεν ἂν ἐγράφη τι ἐλατνεότερον περὶ αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις ὁ Ἰούλιος Ἀφρικανὸς εἶναι μία τῶν μορφῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἀντικατοπτρίζουσι μίαν ὁλόκληρον ἐποχὴν καὶ τῶν ὁποίων ἡ δρᾶσις ἀποτελεῖ σημαντικὸν ἱστορικὸν σταθμὸν ἐν τῇ πνευματικῇ δημιουργίᾳ. Διότι πράγματι ὁ Ἰούλιος Ἀφρικανός, ζήσας περὶ τὸ 200 μ.Χ., ἀντιπροσωπεύει τὴν γενεὰν ἐκείνην, ἡ ὁποία εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀποφασιστικῆς ἐκείνης καμπῆς τῆς χριστιανικῆς νοστροπίας καὶ πίστεως. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ οἱ χριστιανοὶ ἀρχίζουσι νὰ μὴ πιστεύωσι πλέον σταθερῶς εἰς τὴν ἄμεσον Δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου καὶ στρέφονται βαθμηδὸν καὶ περισσότερον πρὸς τὸν παρόντα κόσμον. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ, καίτοι παρουσιάζεται ὑπὸ μορφὴν χρονογραφίας, ἔχει ἐν τούτοις χαρακτῆρα σαφῶς ἀπολογητικόν. Ἐν πρώτοις δηλ. στρέφεται ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀπολογηταί, θέλει νὰ ἀποδείξη ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι, ὡς διάδοχος τῆς Ἰουδαϊκῆς, ἀρχαιότερα τῆς εἰδωλολατρείας Ἀφ' ἑτέρου στρέφεται καὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν πιστεύουσι πλέον εἰς τὴν ἄμεσον Δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Ἰησοῦ. Τὴν παλαιὰν πίστιν ἐπὶ τὴν ἄμεσον Δευτέραν Παρουσίαν διασκευάζει κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ συμβιδιάζηται καὶ πρὸς τὴν νέαν ἐμφανισθεῖσαν τάσιν¹. Ἦτοι μεταξὺ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ τῆς Δευτέρας Παρουσίας θέτει, ἐπὶ τῇ θάσει ὑπολογισμῶν στηριζομένων ἐπὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς, διάστημα πλέον τῶν 250 ἐτῶν.

Βεβαίως καὶ ἡ ἐναντίον τοῦ ἐθνισμοῦ πολεμικὴ, καὶ ἡ ἐπὶ χρόνον τινα ἀναβολὴ τῆς Δευτέρας Παρουσίας δὲν εἶναι τι τὸ νέον ἐν τῇ χρι-

1. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ εἶναι αἱ χρονογραφίαι (ἴδε κατωτέρω).

2. Πλήρεις τίτλους τῶν συγγραμμάτων, εἰς τὰ ὅποια παραπέμπομεν, ἴδε εἰς τὸν παρατιθέμενον μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἀρθρου πίνακα. E. Schwartz, Königslisten, σ. 31.53.

στιανικῆ φιλολογίᾳ. Ἦδη ὁ Τατιανὸς¹, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, παραλαβόντες τὴν ιδεάν ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἀπολογητῶν, προσπαθοῦσι νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός εἶναι ἀρχαιότερος τῆς εἰδωλολατρείας². Τοῦτο, ὡς παρατηρεῖ ὁ Erich Caspar³, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ ἀντιστροφή τῆς προσπάθειας τοῦ ἑλληνος χρονογράφου Κάστορος, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἐξ Ἰσοῦ ἀρχαίον πρὸς τὸν ἀνατολικόν. Ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς καιρὸν ἀναβολὴν τῆς Παρουσίας ἔχομεν ἤδη ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Ποιμένου τοῦ Ἑρμᾶ⁴. Παρὰ τῷ Ἀφρικανῷ ὅμως ἀμφότερα, δηλ. καὶ ἡ ἀπολογία καὶ ἡ ἀναβολὴ τῆς Παρουσίας, λαμβάνουσι ἐπιστημονικὴν μορφήν. Εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἐχάρισεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς χρονολογικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπλήρου τὸν σκοπὸν δι' ἑν συνεγράφη, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπιστημονικὸν ἔργον⁵.

* * *

Δικαίως δέ. Διότι ὁ Ἀφρικανὸς ἤδη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ἐθεωρεῖτο ὡς ἐξέχουσα προσωπικότης. Ἄν καὶ αἱ πηγαί, αἱ ὁποῖαι παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὰς περὶ αὐτοῦ πληροφορίας, δὲν ἀναφέρουσι λεπτομερείας περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ, ἐν τούτοις ἐκ τῆς ἄκρως ἐπιμελετημένης μορφώσεως τῆς ὁποίας ἔτυχε καὶ ἐκ τῶν ἐξόχως ὑψηλῶν σχέσεων τὰς ὁποίας εἶχεν, ἐπιτρέπεται νὰ συναγάγωμεν ἀρκετὰ περὶ τῆς καθόλου μεταξὺ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ θέσεώς του.

Περὶ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεώς του οἱ εἰδικοί ἤριζον ἐπὶ μακρὸν⁶, τὸ ζήτημα ὅμως ἐλύθη τελειωτικῶς κατόπιν τῆς ἀνακαλύψεως ἑνὸς παπύρου περιέχοντος τεμάχιον τοῦ ἐπίσης μὴ διασωζομένου ἔργου τοῦ Ἀφρικανοῦ «Κεστοί», ἐν ᾧ ἡ Ἱερουσαλήμ ὀνομάζεται «ἡ ἀρχαία πατρίς»⁷. Ἀκριβέστερον φαίνεται ὅτι κατάγεται ἐκ τοῦ προαστείου τῆς Ἱερουσαλήμ Ἑμμασός, τῆς περιφέρειου ἐκ τοῦ εὐαγγελίου, διότι χάριν τῆς πολίχνης ταύτης ἀνέλαθε παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τὴν ἡγεσίαν μᾶς πρε-

1. Λόγος πρὸς Ἕλληνας κεφ. 31 ἐξ.

2. E. d. Schwartz, παρὰ τῇ Real-Encyclopädie Pauly-Wissowa τομ. VI 1377.

3. Erich Caspar, die älteste Bischofsliste σ. 92, ὑποσημ. 1.

4. Ποιμὴν τοῦ Ἑρμᾶ, Παραβ. IX, 6 κ.λ.π.

5. E. d. Schwartz, Königslisten, σ. 53 τοῦ αὐτοῦ Pauly-Wiss. VI, 1377

7. L. Ideler Handbuch, II, σ. 456, ὑποσημειοῦν ὅτι ὑπῆρξε σῦρος. Gelzer Africanus I, σ. 4—5 ὑποσημειῶν ὅτι ἦτο ἀφρικανὸς κ.ο.κ.

6. Oxyrynch. Pap. III. ἀριθμ. 412 σ. 59. Πρὸλ. Kroll ἐν Pauly-Wissowa, Realencyklopädie, τομ. XIX, 116. F. Schüblein Lexikon für Theologie und Kirche, 1930², I, 117—118.

σβείας, ἡ ὁποία ἐπέτυχε τὴν ἀδειαν τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς πολίχνης. Τὸ ὅτι ὁμοίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατάγεται ἐξ Ἀφρικῆς ἀποδεικνύεται, καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐκ χωρίου τινὸς τῶν Κεστῶν¹, ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι φυτόν τι καλεῖται ἐν Ἀφρικῇ, «τῇ πατρίᾳ αὐτῶν φωνῆ», οὐδόλιμα. Ἐὰν ὁ Ἀφρικανὸς ἦτο πράγματι ἀφρικανός, θὰ ἔγραφε «τῇ πατρίᾳ ἡμῶν φωνῆ». Ἡ ἔλη παρεξήγησις ἐφείλεται, φαίνεται, εἰς τὸν Σουῖδαν, ὁ ὁποῖος συνήγαγεν ἐκ τοῦ ἐπιθέτου Ἀφρικανός τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ, ὀνομάσας αὐτὸν Λύβιν².

Πότε ἀκριβῶς ἐγεννήθη δὲν γνωρίζομεν. Ἡ μόνη πληροφορία τὴν ὁποίαν κατέχομεν εἶναι ὅτι ἦτο πρεσβύτερος τοῦ Ὠριγένους, διότι ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὀνομάζει τὸν Ὠριγένην υἱόν. Ἐπίσης δὲ ἐκ τῶν Κεστῶν πληροφοροῦμεθα, ὅτι ἐν τῇ νεότητί του διέτριψεν ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως τῆς Ἑδέσσης Ἀβγάρου τοῦ θ' (179—216) καὶ ὅτι πρὸ τοῦ 221 μετέβη χάριν σπουδῶν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν πρεσβείαν ἀνάλαβε παρὰ τῷ αὐτοκράτορι Ἀλεξάνδρῳ Σευήρῳ (222-235), ὁ ὁποῖος, ἐπωφεληθεὶς τῆς ἐν Ρώμῃ παρουσίας τοιοῦτου σοφοῦ, ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν διαρρύθμισιν τῆς παρὰ τὸ Πάνθειον αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης. Τῷ 238 ἀπήλυθε τὴν πρὸς τὸν Ὠριγένην γνωστὴν ἐπιστολὴν του, τῷ 240 δὲ ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ³. Αἱ λεπτομέρειαι αὗται ἐπιτρέπουν ἐν τούτοις εἰς ἡμᾶς νὰ διατυπώσωμεν ὡς ἐξῆς περίπου τὴν βιογραφίαν τοῦ χρονολόγου:

«Ὡς νέος, πιθανῶς ὡς στρατιωτικός, διέτριψεν ἐν Ἑδέσσει, ὅπου συνεδέθη διὰ φιλικῶν δεσμῶν πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον καὶ πρὸς τὸν χριστιανὸν σοφὸν τῆς χώρας, τὸν Σύρον Βαρδυσάνην. Μετὰ ταῦτα ἐγκατεστάθη εἰς Ἐμμαούς, ὅπου ἀφιερῶθη σοβαρῶς εἰς εὐρείας χριστιανικὰς ἀπολογητικὰς μελέτας, διὰ τὰς ὁποίας τῷ ἦτο ἐξαιρετικῶς πολῦτιμος ἢ ἐν Ἱερουσαλὴμ νεοῖδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου βιβλιοθήκη. Συντόμως ὁμοίως καὶ ἡ βιβλιοθήκη καὶ ὁ διδάσκαλος ἀπεδεικνύοντο ἀνεπαρκεῖς. Ἐνεκεν τούτου μετέβη πρὸς καιρὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἵνα ἐν τῷ ἐκεῖ Πανεπιστημίῳ, τῇ Κατηχητικῇ Σχολῇ, παρακολουθήσῃ τὰ μαθήματα τοῦ Ἡρακλᾶ καὶ τοῦ νέου. ἔτι ὄντος Ὠριγένους καὶ ἵνα ἐπωφεληθῇ τῶν θησαυρῶν τῶν ἐκεῖ βιβλιοθηκῶν

1. Geoponica, ἐκδ. Nicola's III, σ. 603—604 βιβλ. IX, κεφ. 14.

2. Ἴδε Λεξικὸν Σουῖδα, ἐκδ. Adler, Lipsiae 1928—1933 I, σ. 433 ὑπὸ τὴν λέξιν Ἀφρικανός.

3. Salmon, Diction. of christ. Biography tom. I σ. 54, Lexikon für Theologie und Kirche I, 117—118, Gelzer Africanus I, σ. 5—8 11, Pauly-Wissowa, XIX, 117.

διὰ τὸ μέγα ἔργον του, τὰς «χρονολογίας»¹. Μόλις ἐπέστρεψεν εἰς Ἱερουσαλήμ, οἱ συμπατριῶται αὐτοῦ, ἐκτιμώντες τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ παιδείου καὶ τὰς πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον σχέσεις αὐτοῦ², τὸν τιμῶσι διὰ τῆς ἀναθέσεως τῆς ἀρχηγίας τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρεσβείας, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας μετέβη εἰς Ρώμην. Κατὰ τὴν παραταθεῖσαν ἐν Ρώμῃ διαμονὴν αὐτοῦ, τῷ ἀνατίθεται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἡ διαρρύθμισις τῆς παρὰ τὸ Πάνθειον αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης. Καὶ δικαίως. Διότι αὐτὸς οὗτος ἦτο ζῶσα βιβλιοθήκη, ὡς δύναται τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τῶν ἀπεράντων γνώσεων αὐτοῦ, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς μέχρι αὐτοῦ συγγραφεῖς³. Ἦτο ἄνθρωπος ὁ ἑπίτοπος διεφλέγετο ὑπὸ τῆς διψῆς τῆς μαθήσεως, ὀρθῶς δὲ ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης τοποθετεῖ αὐτὸν παρὰ τὸν Κλήμεντα καὶ τὸν Ὠριγένη⁴. Ὁ Σουΐδας ἀποκαλεῖ αὐτὸν φιλόσοφον⁵, ἐν δὲ ὑπῆρξε καὶ ἀρχιτέκτων δὲν δύναται τις νὰ συμπεράνῃ μετὰ βεβαιότητος⁶. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ εἶπῃ εἶναι ὅτι ὁ Ἀφρικανὸς οὐδέποτε ἔλαβεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸν βαθμὸν τοῦ πρεσβυτέρου, πολὺ δὲ μάλλον τὸν τοῦ ἐπισκόπου. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη εἶναι πολὺ μεταγενεστέρη⁷.

Ἐκ τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ ἐπὶ χωρίων τῆς Π. Δ. προδίδεται ἡ γνώσις τῆς ἑβραϊκῆς⁸. Ἐκτὸς τούτου φαίνεται ὅτι ἐγνώριζε καὶ τὴν λατινικὴν⁹. Γνώσις συριακῆς δὲν ἐπιτρέπεται, νομιζόμεν, νὰ

1. Τὸ ταξείδιον τὸ ὁποῖον πληροφοροῦμεθα ἐκ τῶν χρονολογιῶν του (Routh reliquiae sacrae II σ. 266, στ. 2—4) ὅτι ἀνέλαβεν εἰς τὴν Νεκρὰν θάλασσαν, ἐπραγματοποιήθη πιθανῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

2. Harnack, in Milkau σ. 142. Πρβλ. Εὐσεβίου ἐκκλ. ἱστ. VI, 31, Νικηφ. Καλλιστ, ἐκκλ. ἱστ. V, 21 Routh rel. sacrae ἐνθ. ἀν. Εὐσεβ. Χρονικ. ὑπὸ τὸ ἔτος 221 μ.Χ. καὶ Σύγκελλος, Χρον. ἐκδ. Gouar σ. 359.

3. Oxyg. Papyr., III σ. 39. Πρβλ. Harnack in Milkau σ. 144—145, Gelzer, Ἀφρικανός, I, σ. 89. Ἀντιθέτως ὁ Wilamowitz (ἐν τῷ Göttinger Gelehrter Anzeiger, 1904 σ. 659 ὑπόσημ. 2) θεωρεῖ τὸν Ἀφρικανὸν ὡς «ἀνδρα ἀνεμορφώσεως».

4. Σωκράτους, ἐκκλ. ἱστ. II, 25.

5. Λεξικὸν Σουΐδα, ἐκδ. Adler, I, σ. 433 ὑπὸ τὴν λέξιν Ἀφρικανός.

6. Ἀρχιτέκτονα τὸν θεωρεῖ ὁ K. Billmeyer ἐν τῷ Syrische Kaiser σ. 154, συνάγων τοῦτο προφανῶς ἐκ τοῦ «ἠορχιτεκτόνηρα» τοῦ Oxyrynch. Papyr. 39. Τοῦτο ὅμως δύναται νὰ ἐκληφθῇ καὶ μεταφορικῶς, οὐχὶ δὲ κατὰ γράμμα.

7. Πρβλ. Gelzer, Ἀφρικανός, I, σ. 8—10.

8. Routh, Reliquiae sacrae, II, σ. 225—227, 239, 243, 247. Αἰσιμῶς ἐν τῷ Salmon, Dict. of the christ. Biogr. I, σ. 55 ὑποστηρίζεται τὸ ἀντίθετον.

9. Ἰδὲ Gelzer, Ἀφρικανός, I σ. 4.

συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι ἀπαξ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀναφέρει μίαν συριακὴν λέξιν¹. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀκριδῶς λόγῳ τῆς ὑψηλῆς του ταύτης μορφώσεως, ἀσφαλῶς δὲ καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτοῦ ἰδιοφυΐας, ἀπῆλαυεν, ὄχι μόνον παρὰ τοῖς πολιτικοῖς ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς σοφοῖς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐξαιρετικῆς ἐκτιμήσεως. Τὰ ὀνόματα τοῦ Βαρδησά- νου, τοῦ χορηγοῦ τοῦ Ὀριγένους Ἀμβροσίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὀριγένους² ἀρκοῦσι διὰ νὰ προσδώσωσιν εἰς τὸν κύκλον τῶν φίλων αὐτοῦ τὴν δέυσαν ἀξίαν.

* *

Ἐν τούτοις ὁμιλῶν τις περὶ τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ δὲν ἐπιτρέπε- ται νὰ λησμονῇ ὅτι παρὰ πάσας τὰς ἱκανότητας καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν μόρφωσιν αὐτοῦ, κατὰ θάθος παραμένει τέκνον τῆς δεισιδαιμονίας ἐπο- χῆς ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐζῆσε. Διότι, δυστυχῶς, τὰ περιφημότερα ἐξ ἐπό- φεως ὕψους καὶ λεπτότητος ἰδεῶν ἔργα αὐτοῦ, αἱ πρὸς τὸν Ὀριγένη καὶ Ἀριστείδην ἐπιστολαὶ του, αἱ ὁποῖαι δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς τὸ κατ' ἐξοχὴν λεπτὸν καὶ κριτικὸν αὐτοῦ πνεῦμα, «αἱ ὁποῖαι τὸν ἐξυψοῦσιν ὑπὲρ τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν συγχρόνων του καὶ ὑπὲρ αὐτὸν τὸν Ὀριγένη»³ καὶ αἱ ὁποῖαι προδίδουν τὴν ἐξαιρετικὴν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀγάπην αὐτοῦ⁴, δὲν εἶναι τὰ μόνα ἔργα αὐτοῦ. Παραλλήλως σώζονται, πολλὰκις βεβαίως ἐντελῶς παρηλλαχμένα, ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου «Κεστοί», ὡς μάρτυρες μιᾶς τοιαύτης δεισιδαιμονίας, ἢ ὁποῖα ἀπάδει πλήρως πρὸς τὸ κριτικὸν καὶ λεπτὸν αὐτοῦ πνεῦμα. Πρὸς ἐξάλειψιν τῆς ἀντιφάσεως ταύτης ἔχει διατυπωθῆ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, «Κεστοί», δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἰδίου Ἀφρικανοῦ, τοῦ συγγραφέως τῶν χρονογραφιῶν, ἀλλ' ἄλλου τινός. Ἡ ὑπόθεσις ὁμῶς αὕτη, μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Oxyrynch. Pap. ἀρ. 412, χρονολογου- μένου μεταξὺ 250—270 μ. Χ., ἦτοι ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου, δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ σταθῇ⁵. Ἡ λύσις τῆς ἀντιφά-

1. Mathematici veteres ἐν Taetici, M. Thevenot, σ. 290. Πρὸς Gel- zer, ἐνθα ἀνωτέρω

2. Routh, reliquiae sacr. II, σ. 225, Migne, P.g. 10,85.

3. Harmack in Milkau, σ. 142.

4. «Πῶς οὐκ ἂν δικαίως φοβηθεῖν ὁ διὰ ψευδολογίας ἀληθείας σύστασιν πο- ριζόμενος;» Reichhardt, T. U. 34, τεῦχος 3 σ. 57, στ. 4.

5. Τὰς ὑπὸ εὐαφῶρων διατυπωθείσας ὑποθέσεις ἴδε παρὰ Gelzer, Ἀ- φρικανός, I, σ. 1—4. Ὁ W. Gernoll ἐν Berl. Studien für class. Phil. und Archäol. 1884, I, σ. 91—92 καὶ 209—210 ὑποθέτει ὅτι τὰ διασωθέντα μέχρις ἡμῶν ἀποσπάσματα δὲν προέρχονται κατ' εὐθείαν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου.

σεως ταύτης δύναται, καθ' ἡμᾶς, νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἔχουσιν ἤδη τόσον κοσμικοποιηθῆ¹, ὥστε νὰ ἀναλαμβάνωσι τὴν ἔκδοσιν τοιοῦτου εἶδους ἐγκυκλοπαιδείων καὶ συλλογῶν παραδόξων, ὡς οἱ «Κεστοί». Ἡ ἔκδοσις τῆς συλλογῆς, καθ' ἡμᾶς, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ τῷ ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σευήρου, εἰς τὸν ὅποιον, κατὰ τὸν Γεώργιον Σύγκελλον, καὶ ἦτο ἀφιερωμένη². Εἶναι δὲ φυσικὸν μίᾳ συλλογῆς ἢ ἐγκυκλοπαιδείας τὸ περιεχόμενον νὰ στερῆται τῆς ἐνότητος, τὴν ὅποιαν ἀπαιτεῖ τις ἐξ οἰουδήποτε ἄλλου συγγράμματος. Τὰ διάφορα τμήματα ἢ κεφάλαια συνεγράφησαν ἀσφαλῶς ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων καὶ μάλιστα οὐχὶ μόνον χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ ἐθνικῶν τοιοῦτοτρόπως ἐξηγεῖται πῶς εἶναι δυνατὸν παρά τι τὸ χριστιανικὸν νὰ ὑπάρχῃ ἕτερόν τι καθαρῶς ἐθνικόν, πολλάκις ὄχι μόνον ἐθνικὸν ἀλλὰ καθ' αὐτὸ ἀνήθικον. Τοιοῦτοτρόπως, ἐπὶ παραδείγματι, ἐν τῷ βιβλίῳ VIII, κεφ. 14 τῶν Γεωπονικῶν παρατίθεται ὁ 9ος στίχος τοῦ 33ου ψαλμοῦ ὡς προληπτικὸν μέσον ἐναντίον καταστρεπτικῆς ζυμώσεως τοῦ οἴνου, τὴν ὅποιαν ἀποφεύγει τις, ἐὰν ἐπὶ τοῦ περιέχοντος αὐτὸν δοχείου ἐπιγράψῃ τὸν ἀναφερθέντα στίχον³. Ὀλίγον ὅμως περαιτέρω δύναται νὰ εὔρῃ τις ἐκτιθέμενα μέσα ἐκτρώσεως! Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ἀνὴρ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος δεισιδαιμονίας, ἀκόμη δὲ καὶ ἀσυνεπείας, ὡς δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ἐν τῇ πρὸς Ἀριστείδην ἐπιστολῇ αὐτοῦ⁴. Μετ' αὐτὸν ὁ Πορφύριος ἀποτελεῖ ἕτερον παράδειγμα δεισιδαίμονος σοφοῦ.

Ἐκτὸς τῶν ἔργων τούτων τῷ ἀποδίδονται καὶ ἀρκετὰ ἄλλα⁵, τὰ ὅποια ἔμως εἶναι ἀσφαλῶς νόθα⁶.

1. Ἄρκει νὰ ἀναγνώσῃ τις μόνον ὀλίγας σελίδας τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, διὰ ν' ἀνιληφθῆ ποία ἦτο ἡ κατάστασις τῶν χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Πρβλ. Harnack, Medizinisches ἐν T.U. 8, τεῦχος 4, ἔτος 1892 σ. 43 ἐξ. τοῦ αὐτοῦ Theolog. Litteraturzeitung, 1881, στ. 278.

2. Γ. Σύγκελλος, ἐκδ. Goar σ. 359.

3. Geoponica, ἔκδοσις Nicolas. 494 495.

4. Ἐν αὐτῇ π.χ., ἐν τῇ ὁποίᾳ τόσον κριτικῶς πραγματεύεται τὸ ζήτημα τῆς διαφορᾶς τῶν δύο γενεαλογικῶν τοῦ Ἰησοῦ, παρὰ Ματθαίῳ καὶ Λουκᾷ, παραδέχεται ὡς ἀληθῆ τὴν διήγησιν, κατὰ τὴν ὅποιαν ὁ Ἡρώδης, ἵνα ἀποκρύψῃ τὴν ταπεινὴν καταγωγὴν αὐτοῦ, διατάσσει νὰ κατακαῶσιν, οἱ γενεαλογικοὶ πίνακες τῶν ἑβραίων, ἢ λεγομένη Βίβλος ἡμερῶν.

5. Π.χ. ἐξηγητικά, ἢ μεταφράσεις τῆς Historia Apostolica τοῦ Ἀδδίου αἰ Πράξεις τῆς ἀγ. Συμφωνώσας, Διήγησις περὶ τῶν ἐν Περσίῃ γενομένων διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

6. Gelzer, Ἀφρικανός, I, σ. 17—19.

Τὸ ἔργον ὁμως εἰς τὸ ὅποιον δ. * * *
 αὐτοῦ ἐν τῇ ἀρχαιότητι φήμην εἶναι αἱ *χρονογραφίαι*¹, ἔργον κολοσσιαῖον τὴν ἔκτασιν, τὸ ὅποιον δυστυχῶς μόνον εἰς ἀποσπάσματα διεσώθη μέχρις ἡμῶν². Τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖ μέγα ἀπολογητικὸν ἐγχείρημα, τὸ ὅποιον δύναται τις ἐπαξίως νὰ παραβάλλῃ πρὸς τὸ ἐπίσης ἐξ ἀπολογητικῶν λόγων προκληθὲν ἔργον τοῦ Ὀριγένους, τὰ Ἑξαπλά. Ἐν ἀμφοτέροις ἐπιχειρεῖται νὰ ἀποδειχθῇ ὁ Ἰησοῦς ὡς ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν ἀναγγελλθεὶς Μεσσίας.

Ἡ τάσις αὕτη, ὅπως διὰ χρονολογικῶν ὑπολογισμῶν ἀποδειχθῶσιν ἀληθεῖς αἱ εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀναφερόμεναι προφητεῖαι, δίδει εἰς τὸ ἔργον τὴν χαρακτηριστικὴν σφραγίδα καὶ ἀναδεικνύει αὐτὸ εἰς πρῶτου μεγέθους χριστιανικὸν ἐγχείρημα. Ὡς ἐκ τοῦ σκοποῦ τοῦ βιβλίου, ἐννοεῖται ὅτι ἡ βασικὴ δι' αὐτὸ αὐθεντία εἶναι ἡ ἀγία Γραφή³, πρὸς τὴν ὁποίαν διὰ συγχρονισμῶν ρυθμίζονται καὶ αἱ χρονολογίαι τῆς λοιπῆς ἱστορίας. Χαρακτηριστικὴ διὰ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι εἶναι, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ προσπάθεια αὐτοῦ, ὅπως ἀποδείξῃ τὴν βαβυλωνίων αἰχμαλωσίαν ὡς διαρκέσχσαν μίαν ἑβδομηκονταετίαν, ἵνα τοιοῦτοτρόπως ἀναδείξῃ τοὺς προφήτας ὡς ἀληθεῖς⁴. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον χαρακτηριστικὰ τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ ὅλου ἔργου. Ἠρχίζεν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἐπερατοῦτο εἰς τὸ ἔτος 221 μ.Χ.⁵. Τὸ ὅλον ἔργον ἔπρεπε κυρίως, συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, νὰ

1. Διὰ τὸ βιβλίον τοῦτο μᾶς παραδίδονται διάφοροι τίτλοι, ὁ τίτλος ὁμως χρονογραφίαι φαίνεται ὀρθότερος. Ἴδε Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστ. VI, 31,2, Νίκηφ. Καλλ. ἐκκλ. ἱστ. V, 21,2 Hieronymus de viris inl. LXIII, epist. 70,4 Chronik ὑπὸ τὸ ἔτος 221 μ.Χ. Φώτιος, βιβλιοθήκη, codex 34. Πρβλ. Gelzer Ἀφρικανός I, σ. 26—27.

2. Τὰ περισσότερα σώζονται ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρονογράφοις, Γεωργίῳ τῷ Συγκέλλῳ, Λέοντι τῷ Γραμματικῷ καὶ τοῖς οὕτω ὀνομαζομένοις excerptis Barbari. Ἡ καλύτερα, δυστυχῶς ὄχι πλήρης, συλλογὴ αὐτῶν εἶναι ἡ παρὰ Routh, Reliquiae sacrae II, σ. 219. Ἐξ ἡ ὑπὸ τῆς πρωσικῆς Ἀκαδημίας, ἀπὸ τοῦ 1900 περίπου ἀναληφθεῖσα, εἰς ἡλθεν εἰς φῶς μέχρι σήμερον.

3. Πρβλ. Gelzer Ἀφρικανός, I σ. 24, O. Stählin, Geschichte d. alt. chr. Litteratur, 6η ἐκδ. σ. 1347.

4. Ἴδε Gelzer ἐνθ. ἀν. σ. 101.

5. Ideler, Haudbuch, II, σ. 456—457, Gelzer, ἐνθ. ἀν. σ. 12, E. Schwartz, Eusebius Kirchengeschichte, Tom. 3 σ. CCXXI, CCXXII ὑποσημ. I. Τοῦ αὐτοῦ, Pauly-Wiss VI, 1877, Salmon, Diction. of christ. Biography I. σ. 55 στ. II. Ἀντιθέτως ὁ Kroll ἐν Pauly-Wiss. XIX, 116 καὶ Mommsen, Chronograph σ. 595 ὑποσημ. ὅτι ἡ χρονογραφία ἐπερατοῦτο ἐν ἔτει 217.

περατοῦται μετὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου. Πράγματι δέ, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ Φώτιος, ἡ ἀπὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ μέχρι τοῦ ἔτους 221 ἱστορία ἐκτίθεται ὡς ἐν παρέργῳ, «ἐπιτροχάδην»¹.

Ἡ ὅλη ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἀφρικανοῦ, εἶναι μία προβολὴ τῆς ἐβδομάδος τῆς Δημιουργίας. Τὴν ἱστορίαν διαιρεῖ εἰς ἕξ ἴσα χιλιετῆ διαστήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ τρία διαρρέουσιν μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Φαλέγ, (ἦτοι 3000 ἔτη ἀπὸ κτίσεως κόσμου), κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ὁποίου ἔλαβε χώραν ὁ διαμερισμὸς τῆς γῆς (Γεν. 10, 25), τὰ δὲ ἕτερα τρία μέχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Ἀφρικανόν, ἔπρεπε νὰ συμπέσῃ κατὰ τὸ 6000 ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτοῦ². Ἡ ἕκτη χιλιάς διηγρεῖτο διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ὁποία ἐτίθετο εἰς τὸ ἔτος 5500 ἀπὸ κτ. κ., πάλιν εἰς δύο ἴσα μέρη³. Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῶν ἕξ χιλιῶδων ἐτῶν καὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ ἐπηκολούθει ἡ χιλιετής βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν ἐβδόμην ἡμέραν τῆς Δημιουργίας, τὸ Σάββατον⁴. Σαφῆ εἰκόνα περὶ τοῦ ἐσχηματοποιημένου τούτου τρόπου τοῦ ἐξετάζειν τὴν ἱστορίαν, δίδει εἰς ἡμᾶς ὁ κατὰ ἑκατὸν περίπου ἔτη μεταγενέστερος τοῦ Ἀφρικανοῦ Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχείας, ἐν ἐνὶ χωρίῳ τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς προέρχεται ἐκ τοῦ Ἀφρικανοῦ: «Γίνεται οὖν ἀπὸ Ἀδάμ ἐπὶ τὴν τελευταίην Φαλέκ ἔτη τρισχίλια, ἐπὶ δὲ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν καὶ ἀνάστασιν ἔτη πεντακισχίλια καὶ πεντακόσια τριάκοντα ἕν, ὡς λείπειν τετρακόσια πενήκοντα (ἀνάγνωθι, ἐξήκοντα) ἑννέα ἔτη τῆς ἕκτης χιλιάδος. ἔστι δὲ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας σημεῖον τὸ σάββατον, καὶ εἰκότως ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ὁ Κύριος ἐπιδημήσας τῷ κόσμῳ ἐν παρασκευῇ πέποιθεν ἥτις ἐστὶν ἡμέρα ἕκτη καὶ ταύτης τῆς ἡμέρας ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη, ἡνίκα ἐσταυρώθη, τοῦ λόγου σημαίνοντος, διὰ τοῦ τῆς ἕκτης χιλιάδος τὸ ἥμισυ, καὶ διὰ τοῦτο ὠρισμένως οὐκ εἶπεν ὥρα ἕκτη, ὑπερφαίνοντος τοῦ λόγου ὀλίγῳ πλείῳ τοῦ ἀριθμοῦ ὑπερπαλεῖν»⁵.

Ἀφ' ἑτέρου, διὰ τὴν διαρρῦθμισιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ἀφρικανοῦ, σπουδαίαν σημασίαν ἔχει ἡ προφητεία τοῦ Δανιὴλ (κεφ. 9, στ. 24—27) περὶ τῶν ἑπτὰ ἐβδομάδων. Τὸ χρονικὸν διάστημα

1. Φώτιος, Βιβλιοθήκη ἐνθ. ἀν.

2. Gelzer, ἐνθ. ἀν σ. 24.

3. Ideler, Handbuch ἐνθ. ἀν.

4. Schlatter, Chronograph, T.U. XII, 1894, τευχ. 1. σ. 52—53.

5. Εὐστάθιος Ἀντιοχείας, Σχόλια εἰς τὴν ἑξαήμερον. Edit. Leo Allatius σ. 55. ἐπίσης παρὰ Gelzer ἐνθ. ἀν, σ. 24—25.

τὸ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς βαθυλωνίου αἰχμαλωσίας μέχρι τῆς σταυρώσεως τοῦ Κυρίου, ἀποτελεῖ τὴν πλήρωσιν τῆς προφητείας τοῦ Δανιήλ.

Ἐκ τῶν βασικῶν τούτων παραγόντων, οἱ ὅποιοι διέπουν τὸ ἔλον χρονολογικὸν σύστημα τοῦ Ἀφρικανοῦ, δύναται νὰ ἐννοήσῃ τις εὐκόλως, ὅτι αἱ Χρονογραφίαι δὲν ἀποτελοῦσι καθαρῶς ἱστορίαν. Τὸ βιβλίον εἶχεν ἀπολογητικὸν σκοπὸν, ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς πίστεως ἐπὶ τὴν ἀσάλευτον ἀλήθειαν τῶν χρονολογικῶν καὶ προφητικῶν δεδομένων τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐπὶ τὴν ἔλευσιν τῆς Δευτέρας Παρουσίας, ἐπομένως ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ πράξῃ εἰμὴ νὰ τοποθετήσῃ πᾶσαν τὴν μέχρις αὐτοῦ καὶ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου ἱστορικὴν ἐξέλιξιν ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρω ἐκτεθέντος ἑξακισχιλίου σχήματος. Ἐννοεῖται ἄρα ἅψ' ἑαυτοῦ ὅτι τὰ χρονολογικὰ αὐτοῦ δεδομένα στεροῦνται πάσης ἐπιστημονικῆς χρονολογικῆς ἀξίας.

Ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθέντων ἀποσπασμάτων, συμφώνως δὲ καὶ πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν Εὐσεβίου¹, Ἱερωνύμου, Φωτίου κ. ἄ¹, τὸ ἔλον ἔργον διηγεῖται εἰς πέντε βιβλία, τὰ ἑποῖα κατὰ τὰ συμπεράσματα τοῦ Gelzer εἶχον ὡς ἑξῆς²:

Α'. Βιβλίον 1—2261 ἀπὸ κτ. κ. (= Δημιουργία—Διαμερισμὸς τῆς ζῶης).

Β'. Βιβλίον 2662—3707 (= Διαμερισμὸς—Μωϋσέως).

Γ'. Βιβλίον 3708—4727 (= Μωϋσῆς—Ὀλυμπιάς I, 1).

Δ'. Βιβλίον 4728—5172 (= Ὀλυμπ. I, 1—καταστροφῆς τοῦ Περσ. κράτους).

Ε'. Βιβλίον 5173—5723 (= ἀπὸ Μ. Ἀλεξάνδρου—Ἡλιογαθάου).

Τὸ ἔλον ἔργον δὲν ἦτο συντεταγμένον ὡς χρονολογικὸς πίναξ, ἀλλ' ὑπὸ μορφὴν ἐνιαίου ἡμερολογίου, ὑπὸ ἕκαστον ἔτος ὑπαγομένων τῶν εἰς αὐτὸ ἀνηκόντων γεγονότων³.

Ἐπειδὴ ἀκριδῶς τὸ ἔργον εἶναι εἰς ἡμᾶς τόσο ἐλλιπῶς παραδεδομένον, παρουσιάζονται κατὰ τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ πλείστα ὄσα προβλήματα, τὰ ὅποια δὲν δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν. Πρὸς ἐπίλυσιν αὐτῶν ἔχουσιν ἐν τῷ παρελθόντι κυρίως αἰῶνι ἀσχοληθῆ ἄρκετοὶ τῶν ἐρευνητῶν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν κυρίως ὁ H. Gelzer, ὁ ὅποιος ἐπρόκειτο νὰ ἐκδώσῃ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τῶν Χρονογραφικῶν καὶ ὁ ὅποιος συνέταξε τρίτομον περὶ τοῦ Ἀφρικανοῦ ἔργον (ἴδε παρατιθέμενον βιβλιογρ. πίνακα),

1. Ἴδε παρὰ Gelzer ἐνθ. ἀν. σ. 27.

2. Gelzer, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 29.

3. Gelzer ἐνθ. ἀν. σ. 34.

ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξετάζει ἅπαντα τὰ συναφῆ προβλήματα. Κατὰ δεύτερον λόγον ἔρχεται ὁ γηραιὸς καθηγητὴς κ. Ed. Schwartz, τοῦ ὁποίου αἱ ἐπι: τοῦ Ἀφρικανοῦ ἐργασίαι ὑπερτεροῦσι κατὰ πολὺ πάσας τὰς ἐπι: τοῦ θέματος γενομένας¹.

Τὸν Ἀφρικανὸν ἐχρησιμοποίησαν, εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, ἅπαντες οἱ μετ' αὐτὸν χρονογράφοι τοῦ Βυζαντίου. Οὕτω δὲ δύναται τις ἅπαντας νὰ ὀνομάσῃ διαδόχους τοῦ Ἀφρικανοῦ. Ὁ σημαντικώτερος ὅμως καὶ ἀληθὴς διάδοχος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, ὁ συγγραφεὺς τοῦ Χρονικοῦ καὶ τῆς ἐκκλ. ἱστορίας. Τὸ ἔργον αὐτοῦ θεαίως ὑπερτερεῖ τὸ τοῦ Ἀφρικανοῦ, ὅχι μόνον διὰ τὴν αἰ: πηγαίαν αὐτοῦ εἶναι καλύτεραι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κριτικὴν αὐτοῦ στάσιν ἐναντι τῶν χρησιμοποιομένων πηγῶν. Ὁ Ἀφρικανὸς ἦτο ἀπολογηγῆς, ἐνῶ ὁ Εὐσέβιος ὑπῆρξε κυρίως φιλόλογος². Ἐν τούτοις ὁ Ἀφρικανὸς ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν τῶν πηγῶν τοῦ Εὐσεβίου καὶ χρησιμοποιεῖται ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐκεῖ ὅπου ὁ Εὐσέβιος δὲν τὸ δηλοῖ. Οἱ κατάλογοι: τῶν ὀλυμπιάδων, ὀλυμπιονικῶν, τῶν ἐπισκόπων Ρώμης, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων, παρ' Εὐσεβίῳ, δφεῖλονται ἀσφαλῶς εἰς τὸν Ἀφρικανόν³. «Ἀκόμη καὶ τὸν σκοπόν, τὸν ὁποῖον εἶχε θέσει ὁ Ἀφρικανὸς διὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἦτοι νὰ παραβάλλῃ «ἐπιστημονικῶς» τὴν ἱστορίαν τῆς Βίβλου πρὸς τὴν λοιπὴν ἱστορίαν, τὸν προσωικειώθη ὁ Εὐσέβιος... Τὸ ἔργον ὅμως τοῦ Ἀφρικανοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Εὐσεβίου λαμβάνει ἄλλην μορφήν... Τῷ μεταβάλλει τὴν δάσιν, καθ' ἣν στιγμὴν ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτοῦ τὸν χιλιασμὸν»⁴ καὶ τὸ ὅλον ἔργον τὸ ὑποβάλλει εἰς αὐστηρὰν μὲν, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον καὶ δικαίαν κριτικὴν.

Ἡ κριτικὴ δὲ αὕτη τοῦ Εὐσεβίου δὲν ἀπέμεινεν ἡ τελευταία. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐξηνέχθησαν αἱ διαφορώτεραι κρίσεις περὶ αὐτοῦ. Τὸν κατηγόρησαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἀγράμματον⁵, ἐνῶ ἄλλοι ἀντιθέτως

1. Ἰδιαιτέρως σημασίας εἶναι τὰ συμπράγματα αὐτοῦ τὰ ἐν Abhandlungen der Königl. Gesel. der Wissensch. zu Göttingen, Bd XI, σ. 22- 54 ἐν τῇ πραγματείᾳ περὶ τῶν καταλόγων τοῦ Ἐρατοσθένους δημοσιευόμενα, τὸ πλεῖστον διάφορα τῶν τοῦ Gelzer.

2. Πρβλ. Ed. Schwartz, Königslisten σ. 31.

3. Πρβλ. τὴν διεξοδικὴν ἐργασίαν τοῦ Fr. Caspar, de ält. röm. Bischofsliste.

4. Ed. Schwartz Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. Τομ. 3 σ. CCXXII, CCXXIII, τοῦ αὐτοῦ Pauly—Wiss. VI, 1377, 1378, 1379. Gelzer, Ἀφρικανὸς I. σ. 283 II, σ. 23, 107—193, Schürer, Geschichte des jüd. Volkes I, 1901, σ. 292.

5. Willamowitz. Ἴδε ἀνωτ. ὕποσημ. 3 ἐν σελ. 230.

τὸν ἐτίμησαν ὑπερμέτρως¹. Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ἐνῶ δὲν ἀποτελεῖ ὑψίστην τῆς ἐπιστήμης μεγαλοφυΐαν, ἐν τούτοις, ἐὰν μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψε: καὶ ἡ ἐποχὴ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔδρασε, δὲν εἶναι τυχῶν συγγραφεύς², ἔνα μεταχειρισθῶμεν ἔκφρασιν αὐτοῦ τοῦ Εὐσεβίου, ὁ ὁποῖος, ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ, ἀφιερώνει: ἰδιαιτέρον διὰ τὸν Ἀφρικανὸν κεφάλαιον (VI, 31). Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, τὸ ἔργον αὐτοῦ παρέμεινεν ὡς «θάσις τῆς διδλικῆς, τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς χρονογραφίας»³, δεσπόζον πάσης τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας. Τὸ χρονολογικὸν αὐτοῦ σύστημα, ἡ χρονολογία τῶν γεγονότων τῆς Π. Δ. καὶ ἡ ἔρμηνεία τῶν ἑβδομήκοντα ἑβδομάδων τοῦ προσφῆτου Δανιήλ ἐξακολουθοῦσιν ἔχουσαι ἐν τῇ μετέπειτα φιλολογίᾳ βαθεῖαν ἐπίδρασιν. Τὸ ἀπολύτως χριστιανικὸν αὐτοῦ χρονολογικὸν σύστημα υἱοθετεῖται ἀσμένως ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς θεολογίας καὶ λαμβάνει ἔναντι τοῦ Εὐσεβίου ἐξέχουσαν θέσιν⁴. Τὴν θέσιν δὲ ταύτην τὴν κατέλαθεν ὄχι χάρις εἰς τὴν ἀξίαν τῶν χρονολογικῶν αὐτοῦ δεδομένων, ἀλλὰ διότι ἔταμε νέαν ὁδὸν ἐν τῇ χριστιανικῇ φιλολογίᾳ, χρησιμοποιοῦντας τὴν χρονολογίαν οὐχὶ παρέργως, ὡς ἐποίησαν ἄπαντες οἱ πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἐξετάσας διδλικὴν καὶ μὴ διδλικὴν ἱστορίαν ὑπὸ μίαν κοινὴν ἀποψιν. Ἡ ἀποψις αὐτοῦ αὕτη ἐτοποθέτησε τοὺς «θαρβάρους», δηλ. τοὺς ἑβραίους καὶ γενικῶς τοὺς κατοίκους τῆς ἀνατολῆς ὡς ἱστοίμους παράγοντας τῆς ἱστορίας παρὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους. Διὰ τοῦ διαδήματος τούτου κατερρίφθησαν τὰ σινικὰ τεῖχη τὰ χωρίζοντα τοὺς Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους ἀπὸ τοῦ λοιποῦ κόσμου θρασυθείσης τῆς ἀποκλειστικότητος αὐτῶν. Ἡ νεωτέρα περὶ παγκοσμίου ἱστορίας ἀντίληψις εἶχε γεννηθῆ⁵.

Βερολίνον, 1937

ΙΕΡ. ΙΕΡ. ΚΟΤΣΩΝΗΣ

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ

Α' Κείμενα (ἐν οἷς κυρίως τὰ ἀποσπάσματα τῶν ἔργων αὐτοῦ).

Bassus Cassianus, Geoponica Cambridge, 1704 (Οἱ Κεστοί).—Dindorf, Die Chronographie des Georgios Syncellos, Bonn.—J. G o a r, Georgii Monachi chronographia, Bonn 1652.—J. N. Niclas, Γεωπονικά 3 τόμοι, Leipzig 1781 ἐξ. (Οἱ Κεστοί).—Oxyrynchus Papyri, Ed. B. Grenfell-A. Hunt III, London 1903 ἀρ. 412.—W. Reichhardt, Ἐν Τεξε

1. Πρὸβλ. Stählin ἐνθ. ἀν. 1347, Er. Caspar, Bischofsliste σ. 157.

2. Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. I, 6,2 «Ἀφρικανός, οὐχ ὁ τυχῶν δὲ καὶ οὗτος γέγονε συγγραφεύς».

3. Kih n, Kirchenlexikon ἐκδ. 2. VI, σ. 2007.

4. Ed. Schwartz, Königslisten, σ. 32-53.

5. Geizer, Ἀφρικανός I. σ. 23-26.

und Untersuchungen, Τόμ. 34,3. Die Briefe des Sextus Julius Africanus an Aristides und Origenes.—J. M. R o n t h, Reliquiae sacrae II, 1814 σ. 219 ἐξ.—M e l e h. T h e v e n o t, ἐν Mathematici veteres (οἱ Κοσσοί) Paris 1693 σ. 275 ἐξ.

B' Πραγματεῖαι.

K. B i l l m e y e r, Die syrischen Kaiser zu Rom, 1916 σ. 152.—E. C a s p a r, Die älteste römische Bischofsliste (=Schriften der Königsberger Gelehrten Gessells. (2. Jahr, 4ον τεῦχός) 1926.—H. G e l z e r, Sextus Julius Africanus. I. Bd 1880 II. Bd I. 1885, II. Bd 2. Teil, 1898, Leipzig.—W. G e m o l l, Untersuchungen über die Quellen, den Verfasser und die Abfassungszeit der Geoponika (=Berliner Studien f. Phil. u. Archäol. I, σ. 1 ἐξ.) 1884.—A. v. H a r n a c k, Julius Africanus, der Bibliothekar (=Aufsätze Fritz Milkaugewidmet) Leipzig 1921 σ. 142 ἐξ). Τοῦ αὐτοῦ, Κριτικαὶ εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ H. Gelzer ἐν Theologische Litteraturzeitung, 6,278-283, 10,123-126.—Τοῦ αὐτοῦ Medizinisches aus der ältesten Kirchengeschichte (=Texte und Untersuchungen (=T.U.) Τόμ. 8, τεῦχος 4, 1892 σ. 43 ἐξ) Τοῦ αὐτοῦ Mission und Ausbreitung des Christentums; ἐκδ. 4. Leipzig 1924. I d e l l e r, Handbuch der mathem. und technischen Chronologie. Th. K i h n ἐν Kirchenlexikon. ἐκδ. 2z, VI, 2005 ἐξ.—K r o l l ἐν Pauly-Wissowa, Realencyclopädie für Altertumswissenschaft, XIX, 1917 σ. 116.123. Th. M o m m s e n, Der Chronograph von 354 (=Abhandlungen der Phil.-Hist. Klasse der sächs. Gesells. der Wiss. I, σ. 549 ἐξ.) 1850.—S a l m o n ἐν Dictionary of christian Biography I. 1877 σ. 53-7.—S c h l a t t e r, Der Chronograph aus dem zehnten Jahre Antonius (=Texte u. Untersuch. XII, 1894 σ. 1-94) E. Schühlen, Lexicon für Theologie und Kirche. 2z ἐκδ. I, σελ. 117-118 S c h ü r e r, Geschichte des jüd. Volkes. I, 37-47 ἐκδ. 1901.—E d. S c h w a r t z, Die Königslisten des Eratosthenes (=Abhandl. d. Königl. Ges. der Wiss. zu Göttingen, 1894/95 Τόμ. 40, σ. 22 ἐξ.). Τοῦ αὐτοῦ Eusebios Kirchengeschichte. Τομ. III, Leipzig 1909. Τοῦ αὐτοῦ ἐν Pauly-Wissowa, Realencyclopädie. Tom. VI, 1377 ἐξ.—S i c k e n b e r g e r, ἐν Pauly-Wissowa, Realencyclopädie, Tom. XIX. 123-125.—S t ä h l i n Altchristliche Griechische Litteratur, ἐκδ. 67, 1924 σ. 1346 ἐξ.—U. v o n W i l l a m o w i t z—M ö l l e n d o r f f, ἐν Göttinger Gel. Anzeiger 1904 σ. 659 ὑποσ. 2.